

opisati „u jednoj knjizi sve običaje naših muslimana“. Veličina priznanja ogleda se i u činjenici da za cijelo proteklo stoljeće ne samo da nije urađena sinteza u vidu knjige koja bi obuhvatila svu raznolikost života i običaja Bošnjaka, nego nema ni dovoljno pojedinačnih studija kojima bi bili obrađeni segmenti takve sinteze.⁷ Pored toga, simptomatično je decenijsko „čutanje“ u tretiranju ovakve problematike u naučnim projektima, uključivanju u udžbeničku literaturu, pa samim tim i izdavaštvu, između sjajnih pojedinačnih autorskih zahvata Muhsina Rizvića ili Alije Isakovića.⁸

Kroz sve rečeno o djelu Antuna Hangija suvišna je dalja elaboracija razloga zbog kojih je Dobra knjiga prepoznala potrebu za novim izdanjem. Duh altruizma da svijetu predstavi svoja saznanja autoru Hangiju daje ono čega je današnji čitalac u velikoj mjeri lišen zbog vlastitih uklona ili sujete. Naime, u vremenima velikih političkih promjena narodi su uglavnom spremni da smatraju kako svijet počinje od njih. Ovakve knjige dokazuju trajne vrijednosti i otvaraju značajna pitanja poput onog da nije dovoljno voditi računa o onom šta sami mislimo o sebi nego i onom šta drugi misle o nama, a što stalno zaboravljamo.

mr. Ramiza Smajić

⁷ Zanimljivo je kako nobelovac Ivo Andrić nedvosmisleno ukazuje na netretiranost ove oblasti, kao i na „svoju nesposobnost“ da to uradi: „Nikada kod muslimanskog sveta nije bilo većeg tuđina od kućnog praga. Ja sam o muslimanima mnogo pisao, ali sam se čuvao da ne diram u njihov intimni život, odnose u porodici i sl. Ja, jednostavno, za to nisam bio sposoban. Njihov život poznat mi je bio samo do avlije, dalje – jok.“ Andrić dalje dodaje: „Zato sam često govorio Skenderu Kulenoviću, pokojnom Hamzi Humu, Zuki Džumhuri i još nekima: ‘Napišite štogod o muslimanskoj porodici, jer mi iz hrišćanskih kuća nismo sposobni da to uradimo. Šteta što me nisu poslušali.’“ (Ljubo Jandrić, *Sa Ivom Andrićem: 1968-1975*, Beograd, SKZ, 1977, str. 287)

⁸ Obiman opus radova Muhsina Rizvića (*Iznad i ispod teksta, Bosanskohercegovačke književne studije, Bosanski Muslimani u Andrićevu svijetu, O lirsko-psihološkoj strukturi sevdalinke, Prenapregnuta čulnost kao opsesija književnog izraza, Kult Bosne i Bošnjaka, Tri faze u razvitku psihološke proze Meše Selimovića, Svlačenje duše, Prisjećanja o Čatiću - pjesniku i patniku...*), kao i djela Alije Isakovića (posebno antologije i studije poput *BISERJA, Izbor iz muslimanske književnosti, O nacionaliziranju Muslimana, 101 godina afirmiranja i negiranja nacionalnog identiteta Muslimana*, potom *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku, Rječnik bosanskoga jezika...*) svjetli su dokaz da je bilo autora koji su kroz reafirmaciju mnogih bošnjačkih pisaca i bosanskog jezika utirali put oživljavanju nesumnjivo marginalizirane i potiskivane bošnjačke tradicije.

U OTVORENOM DRUŠTVU...

Religija i školovanje u otvorenom društvu (Grupa autora, Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 2009. godine)

Publikacija u izdanju Fonda otvoreno društvo BiH nastala je kao rezultat Programa podrške istraživanju javnih politika koji je u okviru Fonda pokrenut 2004. godine. Publikacija donosi tekstove više autora (Ahmet Alibašić, Sabina Čudić, Zlatiborka Popov-Momčinović, Amina Mulabdić i Emina Abrahamsdotter) kao rezultat njihovog istraživačkog napora u propitivanju modela vjerskog obrazovanja, njegovih pozitivnih i lošijih strana, prostora za unapređenje, uloge vjerskog obrazovanja u društvu itd.

Prvi tekst, autora Ahmeta Alibašića, nosi naslov „Vjersko obrazovanje u javnim školama u BiH: Ka modelu koji podržava suživot i uzajamno razumijevanje“. Tekst nudi analizu aktuelnog stanja na području religijskog obrazovanja u javnim školama u BiH, koje se svodi na konfesionalnu vjeronauku. Na osnovu provedenog istraživanja autor zaključuje kako vjeronauka kao trenutna forma realizacije religijske naobrazbe u BH obrazovnom sistemu uživa široku podršku svih uključenih subjekata (djeca, roditelji, vjerske zajednice). Ta podrška, međutim, nipošto ne znači da se u konceptu vjerskog obrazovanja ne mogu naći znatne slabosti i da mu se ne mogu uputiti prigovori. Analiza i njeni rezultati predstavljeni u tekstu pokazuju da „...*uprkos trenutnim nedostacima konfesionalne vjeronauke (u daljem tekstu vjeronauka) u bosanskohercegovačkim javnim školama, takva edukacija ima snažnu i značajnu korektivnu ulogu u odnosu na mnogo isključivije vjerske poruke kojima se često podučava unutar vjerskih zajednica.*“¹ Imajući u vidu određene faktore koji bi otežali znatniju reformu, stalna nadgradnja (i time postepeno reformiranje) postojećeg sistema nameće se kao najbolje rješenje. Takvo, unaprijeđeno, vjersko obrazovanje treba da posluži kao alternativa *isključivijim porukama* vjerskih zajednica i postane jedan od temelja suživota, a ne razgradnje i podjela u društvu.

Tekst Sabine Čudić konstatira postojeće odnose religije i obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Oni su određeni ratnim sukobima sa početka 90-ih godina prošlog stoljeća, etničkim i političkim podjelama

¹ Ahmet Alibašić, „Vjersko obrazovanje u javnim školama u Bosni i Hercegovini.“ u: „Religija i školovanje u otvorenom društvu - preispitivanje modela religijskog obrazovanja u BiH“, Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 2009. godine

u zemlji, ukratko - i odnosi u obrazovanju uopće (posebno u uređenju vjerskog obrazovanja) slika su ukupnog stanja u zemlji i društvu. Iako se vjersko obrazovanje temelji na ustavom zagaraniranim pravima, autorica naglašava potrebu ispitivanja odnosa religije i obrazovanja, pri tome misleći na preispitivanje koncepta zvanične obrazovne politike nadležnih državnih institucija. To preispitivanje treba da dovede do alternativnih koncepta koji bi ponudili više ujedinjujućeg i zajedničkog na putu prevazilaženja podjela u društvu. U tom smislu, tekst nudi prijedloge unapređenja pozitivnih zakonskih rješenja, te komparaciju bosanskohercegovačkog koncepta sa rješenjima iz EU, posebno sa austrijskim modelom. Na kraju, tekst donosi zaključak, kao rezultat analize, po kojem korištenje predmeta predstavlja pozitivno iskustvo i priliku za slobodu izbora.

Tekst Zlatiborka Popov-Momčinović bavi se posebno zanimljivim pitanjem, naročito za društva koja teže ostvarenju standarda pravne države i punog kapaciteta zagaraniranih prava svih, pa tako i manjina/zajednica. U svom tekstu Popov-Momčinović bavi se statusom i pitanjem obrazovanja vjerskih manjina koje ne spadaju u dominantne tri u Bosni i Hercegovini. Uključivanje manjih vjerskih zajednica u koncept vjerskog obrazovanja uslov je (pored ostalih) da BiH postane otvoreno i pluralno društvo, a ne „restriktivno trokonfesionalno“². U cilju prevazilaženja trenutne pozicije ovih zajednica studija nudi tri alternativne mogućnosti. Pored one koja predviđa trenutni koncept obrazovanja, druga mogućnost predviđa vjersku nastavu u javnim školama primarno orijentiranu na izučavanje ljudskih prava posebno na principima nepristrasnosti, objektivnosti, interdisciplinarnosti i refleksivnosti. Treća opcija temelji se na pozitivnoj diskriminaciji i podrazumijeva državnu pomoć u organizaciji i odvijanju vjerske nastave u samim zajednicama. Ključ ovog koncepta jeste u priznavanju takve prakse dijelom zvaničnog obrazovnog programa, a za rezultat ima poticanje integracije i uključivanja takvih zajednica, odnosno njihovih pripadnika u društvo.

Amina Mulabdić u svojoj studiji bavi se obrazovnom politikom vezanom za vjeronauku u školama u BiH. Predstavljajući aktuelnu situaciju, autorica konstatira veliki medijski publicitet koji izazivaju rasprave o vjeronauci, te potpuno suprotne stavove nekih društvenih subjekata. Vjerske zajednice su, s jedne strane, nepopustljive

² Momčinović - Popov Z., „“Male” religijske manjine u sistemu verske nastave u BiH: između nevidljivosti i negativnih stereotipa“ u: „Religija i školovanje u otvorenom društvu...“, Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 2009.

u odbrani trenutnog statusa vjeronauke u školama, dok drugi (veliki broj medija i neke političke stranke, podvukao Dž.H.) ne skrivaju svoje protivljenje uopće postojanju vjeronauke kao predmeta u školama. Prema ovoj studiji tri su moguća pristupa uređenja vjerskog obrazovanja u našem obrazovnom sistemu. Osim održanja trenutnog statusa kao prvog mogućeg rješenja, drugo rješenje podrazumijeva potpuno ukidanje vjeronauke iz javnih škola i zvaničnih nastavnih programa i planova. Treće rješenje podrazumijeva svojevrstni kompromis i znači paralelno postojanje konfesionalne i nekonfesionalne vjeronauke kao paralelnih i neisključivih koncepta. Emina Abrahamsdotter u svojoj studiji, ujedno posljednjem tekstu u publikaciji, posebno se bavi razlozima zbog kojih roditelji podržavaju konfesionalno vjersko obrazovanje u školama, te njihovim stavovima o predmetu Kultura religija. Svoju podršku konfesionalnom konceptu vjerskog obrazovanja, prema studiji, roditelji pravdaju pitanjem identiteta, pripadnosti, ali i nedostatkom ponuđenih alternativnih rješenja. Autorica u uređenju vjerskog obrazovanja zagovara pristup utemeljen "na četiri osnovna stuba obrazovanja UNESCO-a i Toledo vodećim principima o podučavanju o religijama i vjerovanjima u državnim školama"³. Studija zagovara međureligijski koncept obrazovanja u državnim školama, koji uključuje svu djecu, te donosi niz preporuka nadležnim državnim organima, vjerskim zajednicama i roditeljima. Autorske studije predstavljene u publikaciji čine, s jedne strane, zbirni pregled postojećih dilema i nesporazuma koji se odnose na status vjerskog obrazovanja u zvaničnoj obrazovnoj politici. S druge, pak, strane, one donose i niz konkretnih, promišljenih i argumentiranih prijedloga koji teže platформи ili konceptu vjerskog obrazovanja koji znači potpunije ostvarenje funkcije vjerskog obrazovanja, uključivanje manjina, vjersko obrazovanje kao integrativni, a ne diskriminatorni faktor...ukratko, dostizanje svjetskih standarda u obrazovanju, koji nas ne uče da su drugi lošiji samo zato što se drugačije zovu, izgledaju ili vjeruju. Oni koji čine većinu u određenom društvu trebali bi, u pristupu ovakvim pitanjima, uvijek pokazati naglašeni senzibilitet prema manjinama. Naročito ako su sami iskusili rezultate razlikovanja ljudi po vjeri i imenu.

Dželaludin Hodžić

³ Emina Abrahamsdotter, "Preispitivanje modela religijskog obrazovanja u BiH", u: "Religija i školovanje u otvorenom društvu...", Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 2009. godine

STEREOTIPI I PREDRASUDE U MEDIJIMA PREMA ISLAMU: ZAR NA ZAPADU POSTOJI NEKI DRUGI BOG?

Marko, Davor. *Zar na Zapadu postoji neki drugi Bog?* Sarajevo: Mediaplan institut, 2009.

Termin "islamofobija" u javnom diskursu predstavlja novitet i pojavljuje se tek u 20. vijeku, međutim, činjenica je da se tragovi islamofobije mogu naći još u periodu poslanstva, kada Arapi mnogobošci uz pojedina jevrejska plemena, u "Muhammedovoj vjeri" vide opasnost po svoj tadašnji svjetonazor. Njenim prvim stvarnim manifestom mogla bi se okarakterisati hidžra, prinudno napuštanje Mekke zbog nemogućnosti ostvarenja daljnog prosperiteta muslimanske zajednice.

Naknadno su historijske epohe dalje određivale odnos između muslimana i Zapada, a najnoviji sukob omeđen je terorističkim napadima od 11. septembra, kada se islam i muslimani zvanično nominiraju prijetnjom današnjim zapadnim vrijednostima. Fenomen islamofobije i širenja antimuslimanskog raspoloženja prema islamu i muslimanima, posebice u BiH, bili su, nažalost, zamajac i u procesima buđenja nacionalne svijesti naroda na Balkanu, čije su posljedice danas skoro nesagledive.

S obzirom kako nema sumnje da u bh. medijima i danas postoje elementi islamofobije, da su šutnja i nedostatak istraživanja u identifikiranju njenih potencijalnih manifesta direktna opasnost, knjiga "Zar na Zapadu postoji neki drugi Bog" predstavlja istinsku dragocjenost. Knjiga je rezultat višegodišnjeg istraživačkog rada i njenu teoretsku osnovu predstavlja magistarska teza "Islamofobija 'lično': od političkog projekta do kobnih posljedica", autora mr. Davora Marka.¹

Među razlozima koji su okupirali istraživačku pažnju u namjeri istraživanja lica ovog fenomena autor navodi:

- "Islamofobija" je prevashodno zasnovana na pogrešnim premisama da je 1 Davor Marko, rođen je 10. oktobra 1980. godine u Osijeku (Hrvatska), odrastao u Subotici, diplomirao na studijama novinarstva u Beogradu, magistrirao na programu Demokratija i ljudska prava u Sarajevu i Bolonji. Posljednjih pet godina živi i radi u Sarajevu kao novinar, medijski analitičar i istraživač, koordinator projekata. Zaposlen je u Centru za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu. "Zar na Zapadu postoji neki drugi Bog" autorski mu je prvijenac.

islam nužno zao i nasilan, u javnosti podržane negativnim stereotipima i predrasudama prema muslimanima, bez obzira na različitosti koje postoje u muslimanskom svijetu;

- Širenju negativne slike o islamu i muslimanima u velikoj mjeri su doprinijeli i mediji, stvarajući u javnom mnijenju takav diskurs o islamu i kod najobičnijih ljudi koji nisu bili u dodiru sa islamom i muslimanima stvara osjećaj nelagode, neprijateljstva i konfrontacije;
- Strah, diskriminacija na bazi pripadnosti islamskoj religiji i kulturi, često su rezultat nedovoljnog znanja o "drugom", medijske izolacije, selekcije informacija;
- "Islamofobija" se kao rezultat "selektovane" i "kreirane" slike o "drugom", namjere i pogrešne interpretacije, može shvatiti kao *isključivo politički projekat*.

Posljednje shvaćanje islamofobije kao političkog projekta autor dalje obrazlaže njenim historijskim kontekstom u kojem se nakon poraza komunizma javlja potreba za identifikovanjem novog, "drugog", novog "neprijatelja" Zapada i liberalnih vrijednosti na svjetskoj sceni. U prilog ovome, autor navodi Huntingtonov "Sukob civilizacija", koji identifikuje islamsku civilizaciju kao potencijalnu opasnost na svjetskoj sceni. Nova polarnost Zapad vs. islam korištena je posebno nakon terorističkih napada u septembru 2001., kao opravdanje za opštu satanizaciju muslimanskog svijeta.

Nakon poglavlja o povijesti međunarodnih odnosa i fenomena globalizacije, autor značajan prostor posvećuje predstavi islama kroz vjerodostojan historijski presjek, kroz suprotstavljene stavove različitih autora osporava nespojivost islama i demokratije, ali i identifikuje uzroke pogrešnog tumačenja islama, koje njegovi kritičari pronalaze u "spornim" stvarima poput tretmana religijskih manjina, poziciji žene u islamu, kažnjavanju i apostaziji.

Prisustvo fenomena islamofobije u antiislamskom diskursu, u globalnom kontekstu, autor ilustruje brojnim studijama i istraživanjima, slikovitim i pomalo uznemirujućim primjerima marginalizovanja pripadnika muslimanskih zajednica u Evropi, pa je naš kontinent s pravom moguće okarakterisati kolijevkom netolerancije. Nakon globalnog konteksta, evidentno je i da naše, bh. društvo, obiluje različitostima, pa je ove teme bilo potrebno preseliti i u okvire bh. društvenog realiteta, uz osvrt na povijest nacionalnih sukoba, genocid i etničko čišćenje, te ulogu bh. muslimana kao neotuđivog dijela autohtonog evropskog miljea. Nanovo je potcrtana uloga medija